

"שברים ומראות" – תאוריית העצמי בשדה החינוכי

יהודית מור

על עבודתה של זהבה אוסטרול לזכרה

רלוונטיות זו מן הפרט אל המערכת. ספרה "פתרונות פתוחים" וגם זה שלפניו "הנחיות קבוצות מחנכים בתחום בריאות הנפש" שכתבה עם אסתר כהן מאפשרים מבט לעומק על תהליכים הקשורים בהבנת הילד הלומד בתוך המערכת החינוכית והמשפחתית שבהן הוא לומד ומתפתח.

אוסטרול, פסיכולוגית קלינית וחינוכית, עסקה במקביל בהוראה, בטיפול ובהתערבויות טיפוליות כפסיכולוגית חינוכית בבית הספר וכן בהדרכה ומתן השתלמויות לפסיכולוגים. יכולתה לעגון בכל אחד מעולמות אלו הפרתה והעשירה כל אחד מהם. היא הייתה מורה בהווייתה אך הייתה במיטבה בנקודות התפר בין העולמות. כך תלמידה במגמה הפסיכולוגית באוניברסיטה נהנו מן הניסיון הטיפולי שלה, והמודרכים שלה בשפ"ח נהנו מן העומק התאורטי שלה. הפיתוחים שלה העוסקים ביישום של התאוריה אל שדה החינוך יכלו לבוא לעולם רק מתוך יכולתה לשהות בכל העולמות. הקורס שלה באוניברסיטה, "פסיכולוגיה

התפתחותית מפרספקטיבה של בריאות נפש, זכור לרבים כקורס מכונן, במיוחד בהיותו עוסק ברצף שבין ההתפתחות הנורמטיבית לפתולוגית, ולא בדיכטומיות. בה בעת, גם צורת ההוראה שלה הייתה שיתופית ומאתגרת.

אולם ההישג המרשים שלה היה יכולתה המופלאה לתרגם מושגים תאורטיים מעולם הטיפול לעולם בית הספר, לתהליכי קונסולטציה למורים, להורים ולקבוצות ולהתערבויות פסיכולוגיות משולבות. היא הוציאה את השפה הפסיכואנליטית מד' אמותיה והפכה אותה לשפה שגורה בתוך המרחב הבית ספרי והחינוכי. בכך שינתה עבור הפסיכולוג החינוכי את ההבנה לגבי תהליכים התפתחותיים רגשיים ואפשרה עולם מושגים חדש ומעמיק ביותר הן

בדצמבר הקרוב ימלאו 20 שנים למותה הטראגי של ד"ר זהבה אוסטרול. ספרה "פתרונות פתוחים" שנכתב ב-1992 הוא ספר יסודי עבור כל פסיכולוג ובייחוד עבור פסיכולוגים חינוכיים, והוא מבטא באופן שלם את התפיסה הטיפולית שלה המשלבת בין גישות טיפוליות שונות, בין תאוריה

למעשה, בין טיפול לחינוך. כשמו, הספר נותן ביטוי לתפיסה טיפולית המשלבת את התאוריה הפסיכואנליטית של העצמי עם גישות אסטרטגיות ביישומן בתוך השדה של עבודת הפסיכולוג החינוכי. השם גם מבטא את המזג האישי שלה המכוון הן לגישה פרקטית, משימתית ומכוונת לפתרון בעיות, הן להבנה עמוקה ומורכבת של הנפש האנושית.

אוסטרול הייתה בין החלוצות בארץ שעשו את המעבר מן הגישות הטיפוליות הקלאסיות אל פסיכולוגיית העצמי החל מסוף שנות השמונים. המעבר הזה התרחש דרך השתתפות בסמינרים

של ד"ר אנה ופול אורנשטיין, תלמידיו של קוהוט ומהמובילים היום בתחום הפסיכואליזה של העצמי, ובמפגשים אישיים איתם. עוד קודם לכן, השתלמה בטיפול אסטרטגי אצל היילי ומדנס וביקרה במכון של דה-שייזר וקים ברג במילוקי. הלמידה, במקביל לשותפות המתמשכת בקבוצת למידה עם ד"ר אסתר כהן וד"ר איתן לבוב, תרמו לגיבוש התפיסה הטיפולית המשלבת שלה.

לזהבה זכות ראשונים בניסיון לקשר את התאוריה של העצמי עם תהליכי למידה וחינוך, קישור שנעשה ביצירות רבה ואשר שדרג את עבודת הפסיכולוג החינוכי. היא הבינה עוד בשנות השבעים והשמונים את הרלוונטיות של התפתחות העצמי השלם בהקשר ללמידה ולהתפתחות, וגם הכלילה

למחנה מטהאוזן וזהבה נמסרה לשומרי הבניין שבו גרו, אשר טיפלו בה למעלה משנה. האח מספר שהיא התקיימה על לחם ומים. בגמר המלחמה שבו ההורים לקחת אותה ומצאו אותה חולה בשחפת. ההורים נסעו איתה לאיטליה, לבית מרפא למחלות ריאה, שם שהו כשנתיים עד עלייתם לארץ. זה היה בית מרפא שהתאפיין באווירת נופש, ושם החלה זהבה לפטפט באיטלקית. ב-1947 עלתה המשפחה ארצה וזהבה החלה את לימודיה בתל-אביב, שם השתקעה המשפחה (מתוך שיחות עם אברהם אוסטרול במהלך 2016 ומסמך מיד ושם).

באמצעות תגובת המטפל מגלה המטופל בתוכו דברים שקודם לכן לא היה ער להם ורק אחרי שהוצגו לפניו הוא מזהה אותם כשלו, כאילו מצא חלק של עצמו שנעלם ממנו [...] שדה החקירה היחידי הוא מה שניתן לידיעה על ידי האדם עצמו דרך אינטרוספקציה מתווכת

אמפתיה היא המושג המרכזי העובר כחוט השני בין כל פרקי הספר "פתרונות פתוחים", וראוי לייחד מקום לנקודת המבט של אוסטרול עליו.

אוסטרול מציגה את ההשקפה הקוהוטיאנית הקלאסית לפיה האדם מונע על ידי צורך מולד בתחושה של לכידות, חיוניות, תכלית וכיוון, כאשר המשימה ההתפתחותית שלו היא פיתוח תחושה של לכידות העצמי. תחושה זו מתפתחת באמצעות הקשר של הילד עם הדמויות המטפלות בו ובאמצעות ההיענות האמפתית של הדמויות המגדלות אותו לצרכיו. כאשר במהלך ההתפתחות חסרה היענות אמפתית כזו, נפגמת הבנייה של העצמי. פגימות אלה פוגעות בתחושת הלכידות והחיוניות של העצמי ובמקומן מופיעות תחושות קשות של ריקנות, דיכאון, חידלון או זעם.

אוסטרול אימצה את תפיסתו המוקדמת של קוהוט את האמפתיה כ"אינטרוספקציה מושאלת", שיטה לאיסוף נתונים על עולמו הפנימי של האדם. זוהי אופנות קוגניטיבית המכוונת באופן ספציפי לתפיסת המורכבות של מצבים פסיכולוגיים. המטפל מנסה להכיר את חוויית המטופל מתוכו, תוך בירור, הבנה והכרה של חוויית המטופל, ובכך מסייע למטופל להכיר ולהתחבר לחוויית שעד כה דחה,

באבחון הן ביעוץ והן בטיפול. מושגי תאוריית העצמי יושמו באופן טבעי בתהליכים כמו פיתוח צוות, משוב לפסיכולוגים ועוד.

במפגש המקצועי איתה אפשר היה להתרשם מניגוד מסוים בין היבטים שונים של אישיותה. היא הייתה אישה עם יכולת אנליטית יוצאת דופן. ההוראה וניתוח ההתערבויות הטיפוליות היו בהירים, חדים וברורים וניתן היה ללמוד ממנה את הרציונל לכל התערבות. אך בו בזמן היא עבדה ולימדה מתוך להט ובעירה פנימיים, מתוך מחויבות עצומה להבין, לעזור, להשפיע. היא הייתה דמות טוטלית, בלתי מתפשרת, נאמנה לעצמה ולמקצועיות באופן מעורר השתאות.

עבור רבים מתלמידיה היא היוותה מודל להשתנות ולשינוי של דרך תוך כדי יכולת לנסח את הכיוונים החדשים שאותם התוותה עבור אחרים. אלו מבין תלמידיה שהצליחו להכיר אותה ולהיות חלק מתהליך ההתחדשות המקצועית שעברה זכו ליהנות מן היצירתיות, ההתלהבות והחיוניות של הלמידה במחיצתה.

זהבה נולדה באוקטובר 1941 בגטו טרנוב שבגליציה, מרחק שעה נסיעה מקרקוב. אחיה, אברהם, שהיה בן שמונה כשנולדה, זוכר את לידתה בגטו ואיך אביו יצא מהחדר שבו ד"ר הנדלר יילד אותה, עם בקבוק משקה וכובע, מברך על הולדתה לשמחת כל המבוגרים השותים לחיים. לזהבה הייתה אחות, טושקה, אשר נפטרה מדיפטריה בגיל שנתיים וחצי, שבועות מספר לפני פרוץ המלחמה. זהבה נולדה לתוך המלחמה, בתוך הגטו שבו גרו הוריה ושבּו ניהל אביה בית מלאכה. כשהייתה בת חודש התרחש יודנרין שבמהלכו נשאר אביה לשמור עליה בעוד אמה ואחיה התייצבו בשורה ברחוב. קצין גסטאפו דרש את תעודות העבודה של כל העומדים וקרע אותן. אמה סיפרה לקצין שאיבדה את התעודה, וכך, בזכות התעודה שנשמרה, חזרו הביתה וניצלו מהליכה לטרבלניקה. חודשים ספורים לאחר מכן עברה המשפחה לקרקוב, שם עבדו הוריה במפעל טקסטיל שנפתח בסמוך לעיר. זהבה הוסתרה אצל משפחה בגטו קרקוב.

אביה תכנן בריחה מן העיר. הוא גייס לעזרתו גרמני בשם פריץ, שאותו שיחד ואשר סייע לאב לממש את תוכניתו. לשם כך היה צורך להבריח את זהבה מן הגטו החוצה. אחד הצעירים בגטו נשא את זהבה בתרמילו אל מחוץ לגטו לזרועות הוריה, תוך שהוא מסייע בשומר הגרמני.

המשפחה ברחה מקרקוב תוך חציית הגבול הצ'כי ברגל במשך עשרה ימים, עד הגעתם לבודפשט, שם נשארו עד 1946. האח אברהם עלה ארצה עם מסמכים מזויפים כבר בסוף שנת 1943, כשהיה בן עשר, בעוד ההורים וזהבה נשארו בבודפשט. כשהגרמנים נכנסו לבודפשט, נלקחו ההורים

התנכר להן וניתק מתוכן, ולתת להן מקום לגיטימי בעולמו. ההתחברות לחלקים דחויים בעולמו הפנימי של המטופל, הלגיטימציה, ההבנה והקבלה העצמית, מחזקים את לכידות העצמי שלו ומעניקים לחיי חיוניות, שמחה ותכלית. כאשר

בתהליך זה קולט המטפל את החוויה הסובייקטיבית של המטופל, מקשיב להדים שהיא מעוררת בו ובודק באמצעותם ובעזרת מעורבות המטופל את מורכבות חווייתו, מקבל האדם הזדמנות להתחבר לאספקטים של החוויה שלא הכיר לפני כן בשייכותם לו. כך המטופל מגלה את עצמו בתיווכו. באמצעות תגובת המטפל מגלה המטופל בתוכו דברים שקודם לכן לא

היה ער להם ורק אחרי שהוצגו לפניו הוא מזהה אותם כשלו, כאילו מצא חלק של עצמו שנעלם ממנו (קוהוט קורא לכך איחוי הפיצול האנכי). מבחינה זו, שדה החקירה היחידי הוא מה שניתן לידיעה על ידי האדם עצמו דרך אינטרוספקציה מתווכת.

אוסטריל מדגישה מאוד את החשיבות של האמפתיה כהבנת ההתרחשות הסובייקטיבית באופן מורכב המבטא את מורכבות הנפש. רגשות מטבעם קשורים וסבוכים זה בזה, כמו כעס הנוטה לבוא עם פחד ואשם, שנאה עם אהבה ועוד. לפיכך, המטפל אמור להכיר באופן ספציפי ומדויק את נקודת הראות הסובייקטיבית והמורכבת של המטופל, ולבטא זאת באופן כזה שהמטופל ירגיש מובן. דוגמא לתפיסת המורכבות מביאה אוסטריל כשהיא כותבת על מורה שפנתה לפסיכולוגית בעניין ילדה בכיתה א', בשם ורדה, שמדבריה ניתן היה להסיק שהיא מקבלת מכות מאמה. האם טענה שאלה האשמות שווא, וסירבה להגיע לבית הספר בטענה שכאם חד הורית היא המפרנסת היחידה ואסור לה להיעדר מחשש שתפוסר. האם הגיעה למפגש עם הפסיכולוגית בלחץ המנהלת. הפסיכולוגית ביטאה אמפתיה למאמציה של האם להגיע לבית הספר, וגם לכך שהיא נושאת לבד בנטל הטיפול בילדה. האם סיפרה שאכן זה קשה מאוד ולכן כשמיגיעה הביתה אחרי יום עבודה היא לעתים מתקשה לשלוט בעצמה ומכה את בתה. זה לא קורה הרבה, אבל כשזה קורה, כואב לה יותר מאשר לבתה. הפסיכולוגית אומרת, "אני מבינה שלמדת מהניסיון שמכות הן הדרך שעובדת הכי טוב עם ורדה, אבל בסוף את משלמת על זה מחיר יקר, זה מאוד כואב לך, כשאת מוציאה את העצבים שלך ואחר כך מתחרטת ומרגישה רעה". האם ענתה, "אז תגידי לי מה לעשות. אני לא רוצה להרביץ לילדה שלי, היא ילדה נהדרת" (אוסטריל, 1995, עמ' 65-66). אוסטריל מציינת כיצד תפיסת מורכבות המצב על ידי

כאשר ניתנת אמפתיה ספציפית ומורכבת, היא מייצרת התמוססות של ההגנות, איחוי של הפיצול האנכי, ומאפשרת חוויה מלאה של המטופל את עצמו. כל זאת יכול להתרחש כמובן רק בנוכחות זולתעצמי שנמצא שם באופן מלא עבור המטופל

הפסיכולוגית וביטויי המורכבות הזו בפני האם הביאו לחידוד הקונפליקט הפנימי שלה סביב עניין המכות, ועוררו ניצנים של מוטיבציה לשינוי. תפיסת המורכבות של המצב וביטויים באופן מדויק חשובה משום שאחרת הם עלולים להתפרש כגיבוי, עידוד או הסכמה, כמו בדוגמא זו. ניתן לראות בדוגמא זו את השפעתה הפרדוקסלית של האמפתיה. כאשר ניתנת אמפתיה ספציפית ומורכבת, היא מייצרת התמוססות של ההגנות, איחוי של הפיצול האנכי, ומאפשרת חוויה מלאה של המטופל את עצמו. כל זאת יכול להתרחש כמובן רק בנוכחות זולתעצמי שנמצא שם באופן מלא עבור המטופל.

אוסטריל ייחסה חשיבות רבה לכשל האמפתי כהזדמנות לקידום התהליך הטיפולי ולבנייה של העצמי. כאשר המטפל מצליח להחזיר עצמו לעמדה אמפתית ולגלות יחד עם המטופל איך הוא חווה את הכישלון האמפתי, יש סיכוי שהכשל אכן יהפוך לגורם המקדם את ההתפתחות. לדברי אוסטריל, כדי שהכשלים הבלתי נמנעים, רגעי ההחמצה, יוכלו להיות הזדמנות לתיקון, יש חשיבות שהאמפתיה תהיה שיטתית, כלומר שנוכל לחזור אליה בכל פעם שאנחנו תופסים עצמנו סוטים ממנה. לפיכך, ההישענות על האמפתיה כאופנות קוגניטיבית יכולה לשרת את המטפל במצבים שבהם אינו יכול לחוש אהדה באופן טבעי, והיא כמובן מתאימה מאוד למטפלים בראשית דרכם (שאליהם אוסטריל הייתה מכוונת מאוד), שהיכולת להישען על מודל כזה ולשוב אליו כל פעם מחדש, מאפשרת עוגן וביטחון בתחילת הדרך המקצועית. עצם השימוש באמפתיה קוגניטיבית - הבנת נקודת הראות המדויקת של המטופל - הוא אמצעי בעזרתו יוכל המטפל להגיע לאהדה החסרה. בכך ביטאה אוסטריל אמפתיה עמוקה לגבי מגבלותינו כמטפלים במפגש עם מצבים מורכבים ומטופלים מורכבים. היא הבינה שתהליך כזה המצריך מצד המטפל להקשיב לכל מה שנאמר כחוויה בעלת ערך, לעשות זאת בתנאים של קבלה והיעדר שיפוטיות, תוך השעיית העדפותינו, ערכינו והשקפותינו, הוא מאמץ מתמשך וקשה שדורש עבודה פנימית ממושכת של המטפל.

התורמה הייחודית והמחדשת של אוסטריל היא ללא ספק בחיבור ובשילוב של שפת פסיכולוגיית העצמי עם השפה האסטרטגית, ויישומן ככלי רב עוצמה של הפסיכולוג בהתערבויות בשדה החינוכי.

החינוכי, הוא לתרגם את החוויה הסובייקטיבית של הילד אל המבוגרים המשמעותיים, כדי שהילד יחוש מובן. "מטרת התרגום - לייצור במשפחה אווירה טיפולית, אמפתית, שהיא החלק החשוב ביותר בטיפול בילד" (אוסטרול, 1995, עמ' 20).

העבודה של הפסיכולוג עם המהנכים בבית הספר, בקבוצה ובקונסולטציה פרטנית, נועדה לסייע למחנך לראות את תפקידו כזולתעצמי עבור תלמידיו, לא רק עבור הילד הבעייתי. היא סייעה למחנך להיות מכוון לפגוש באופן מדויק ואמפתי את צורכי התלמיד במפגש היומיומי איתו. תפיסה טיפולית כוללת שכזו היוותה בסיס לעבודה משמעותית שמתקיימת במרכז הטיפול בשפ"ח ירושלים (מור, 2016).

כדי שהכשלים הבלתי נמנעים, רגעי ההחמצה, יוכלו להיות הזדמנות לתיקון, יש חשיבות שהאמפתיה תהיה שיטתית, כלומר שנוכל לחזור אליה בכל פעם שאנחנו תופסים עצמנו סוטים ממנה

לא חסר דבר

בסיפור שהוא אחד מתוך קובץ סיפורים שכתבה זהבה אוסטרול ושלא זכו להתפרסם, כתבה זהבה את סיפור הברחתה מגטו קרקוב בגיל שנה וחצי. בסיפור שכתבתה "החסר", וכותרת המשנה שלו "לא חסר דבר", כותבת זהבה את הסיפור כפי ששמעה אותו מלייב, הצעיר שהבריא אותה ושלמים פגשה אותו בניו יורק ושמעה ממנו את פרטי הברחתה בתרמילו. "בכל פעם שהגעתי (לניו יורק) שמעתי את הסיפור שלנו מחדש ובכל פעם נוספו לו פרטים שלא הכרתי עד שהשתכנעתי שלעולם לא אדע את כולו", כותבת זהבה. וכך סיפר לה לייב:

"הוריי היו באותה תקופה במחנה ריכוז מחוץ לגטו ועבדו בבית החרושת שניהל האוסטרי הזה מדריך. אותך הם הסתירו בגטו אצל משפחת גוטר. לגוטר היו קשרים טובים עם הגרמנים, הוא היה מלשין, לבש מדים כחולים יפים עם כפתורי זהב וסיפק את היהודים לטרנספורטים. אני באמת לא יודע איזה כח היה לאבא שלך שגרם לגוטר להסכים להסתיר אותך בביתו ולסכן בכך את חייו וחיי משפחתו. יום אחד העביר גוטר לאבך הודעה שהוא חייב להפטר ממך. הוריי נכנסו להיסטריה והתחילו לבקש מכל הנערים השליחים שהיה להם רישיון כניסה לגטו שיעזרו להוציא אותך משם. שניים סרבו, ואני האידיוט הסכמתי. היה שם רופא קטנציק כזה..., נתן לי שלושה כדורים ואמר שאם

אוסטרול האמינה שהתאוריה הפסיכואנליטית של העצמי עשויה להיות גשר פוטנציאלי בין הפסיכולוגיה של היחיד לפסיכולוגיה של המערכת, וכגישה טיפולית אינדיבידואלית מתאימה במיוחד לשילוב עם טיפול אסטרטגי. חשיבות השפעת הסביבה על הפרט והתנהגותו, דגש על יחסי הגומלין בין הפרט לסביבה ותפיסת העצמי כמערכת, כל אלה יכולים להיות נקודות התחברות שמקדמות את השילוב בין תאוריית העצמי וטיפול אסטרטגי.

אוסטרול מציעה:

"שהתאוריה הפסיכואנליטית של העצמי יכולה לסייע כבסיס תיאורטי לבניית תוכנית טיפולית אסטרטגית. הצורך בהשתקפות, אידיאליזציה ותאומות, הצורך בהכרה, בהערכה עצמית, וביטויי החסך בתחומים אלו מהווים המשגה שימושית, היכולים לסייע למטפל האסטרטגי להבין את צורכי המטופלים ולבנות תוכנית טיפולית הכוללת משימות ופירושים מחדש, המתאימים לטיפול בצרכים אלה". (אוסטרול, 1995, עמ' 113-114)

אוסטרול יישמה גישה משולבת זו בעבודת הפסיכולוג החינוכי בבית הספר. היא מצאה אותה מתאימה במיוחד לשדה זה משום שהפסיכולוג החינוכי מחזיק עבור הילד הן את היבטי המציאות שקשורים בתפקודו בבית הספר ובמשפחה והן את ההיבטים הקשורים בעולמו הפנימי ובחוויותיו הסובייקטיביות. היא האמינה בהתערבויות שמחזירות את הילד במהירות למסלול ההתפתחותי, ולכן הדגישה התערבויות שהיא קראה להן טיפולים קצרים-ארוכים. הכוונה לסדרת התערבויות קצרות וממוקדות המפוזרות לאורך שנים ומביאות תועלת בטווח הקצר והארוך.

התערבות קצרה ממוקדת יכולה להביא לשיפור במצב כאשר קיימות בעיות וכן למנוע התדרדרות והסתבכות של בעיות מתפתחות. השימוש העיקרי בתפיסה טיפולית זו הוא בהתערבויות משולבות, הכוונה לשילוב בין גורמים שונים האחראים לשלומם של הילד. אלו התערבויות קצרות וממוקדות עם גורמים כמו המחנך, הילד, ההורים, עם כל אחד מהם בנפרד ובהרכבים שונים לפי צורכי המקרה. מאחורי תפיסה זו עמדה הבנה שההתפתחות התקינה של הילד תלויה בקונטקסט שבו הוא גדל, והיא ניזוקה כשגורמים שונים מובילים לכיוונים מנוגדים או הרסניים. הדבר מחייב את הפסיכולוג להביא בחשבון את נקודות הראות הסובייקטיביות השונות של כל הגורמים המעורבים ולהשתמש בהן באופן שמקדם את הילד בבית הספר. העבודה עם כמה גורמים במערכת והאפשרות להתייחס לנקודות ראות שונות יכולה לקדם את התהליך. בנוסף, תפקידו של המטפל, הפסיכולוג

העבודה של הפסיכולוג עם המחנכים בבית הספר, בקבוצה ובקונסולטציה פרטנית, נועדה לסייע למחנך לראות את תפקידו כזולתעצמי עבור תלמידיו, לא רק עבור הילד הבעייתי

- 'שום רופא לא נואש מחייך!! אבא חיכה ללייב בכניסה לבית החרושת, חטף ממנו את התרמיל ולייב התעלף ולא ראה ולא שמע דבר. לקחנו אותך מיד למרתף והשכבנו אותך בתוך ארגז ריק. הרופא בדק ואמר שהדופק והנשימה תקינים ושכל מה שאת צריכה זה לישון עד שתפוג השפעת הכדורים'. שאלתי את אמא על ארגז הפחמים של הגוטרים, והיא אמרה 'הם ריפדו אותו בשמיכות, מלאו אותו בצעצועים והפכו אותו לפינת משחקים. היה לך טוב אצלם, לא היה חסר לך דבר'.

אני מהרהרת בכל מה שמקופל בסיפור החיים העוצמתי הזה. הטרגיות שבלידה לתוך תנאים בלתי אפשריים לצמיחה, גדילה והתהוות נאותים. התושייה והנחישות האינסופיים שגילו הוריה במפגש עם מציאות בלתי אפשרית זו. אני מהרהרת בכך שעל אף המעברים התכופים והחדים שאותם חוותה זהבה החל מלידתה, לא הייתה הישמטות או קטיעה של נוכחויות זולתעצמי. מפעים היה להיווכח שהרצף של החיבור האנושי שבו הייתה מוחזקת התקיים באופן מתמשך, רצוף וזורם, על ידי דמויות שונות, מעין הרחבות של הדמות האמהית שאפשרו התקיימות שלמה בתוך מציאות שבורה. אני מהרהרת גם בסיפורי האנושיות והגבורה, הטרגיים אף הם, ששזורים בסיפור. משפחת גוטר האמיצה והחייל האמיץ בשער ששילמו בחייהם. וגם בלייב הגיבור, שבשעת מעשה היה כה מבוהל, ורק לימים יכול היה להכיר בגודלו ובגודל מעשה ההצלחה שלו. מהרהרת בכך שבתוך הבלתי אנושי הם בחרו לחיות מתוך נאמנות וחיבור עמוק אל העצמי הגרעיני שלהם, מקור האומץ שלהם (קוהוט, 1970/2007).

יותר מכול הרהרתי באופן שבו האם "מתקנת" את סיפורו של לייב הספוג בחרדה, פסימיות ופטליזם, והופכת את הסיפור עבור ילדתה לסיפור שבו הדמויות מתגלות במלוא אנושיותן. במקום בו הרוע שולט, יש גם טוב אשר מגולם במעשיהם של יחידים ומשפחות, שבנוכחותם כזולתעצמי נתנו חיים ומשמעות לחיים.

מתוך שהיא קולטת את החרדה של בתה, מעבירה האם מסר: בתוך התנאים הבלתי אפשריים, ארגז הפחמים כארגז קונקרטי וכמטפורה, היה מרופד ומלא בצעצועים ו"לא היה חסר דבר". האם מפיתה חיים בארגז הפחמים, הופכת אותו לארגז חי ונושם, מרופד, מגן, נותן חיים ושומר עליה כילדה חיונית שמחה ומשחקת. בבחירה לראות את הארגז

אתן לך חצי כדור תרדמי מיד ואוכל להבריח אותך בתרמיל הגב שלי אל מחוץ לגטו. הוא הסביר לי שאם אתן לך כדור שלם יהיו לך חמישים אחוז סיכויים לחיות, אם אתן לך שני כדורים יורדים הסיכויים שלך לעשרים אחוז, ואם אתן לך את כל השלושה, הסיכויים שלך שואפים לאפס. הגעתי לבית משפחת גוטר, הגברת הוציאה אותך מארגז הפחמים שבו היית מוסתרת על המרפסת ואמרה לי לקחת אותך מיד ולהסתלק. היית פיצ'קלה בת כמה חודשים, אולי בת שנה. לבשת שמלונת קטנטונת כזאת. 'הייתי מלוכלכת מפחם?' שאלתי. כן. הידיים שלך היו שחורות אבל לא היית ממש מלוכלכת. גב' גוטר האיצה בי כי ראתה את הגרמנים מבעד לחלון, אבל את היית מאד שמחה ונהנית להתרוצץ בחדר. נתתי לך את הכדור הראשון עם קצת חלב, שתית את זה באמון מלא והמשכת להתרוצץ כאילו דבר לא קרה. לשחק זה כל מה שהיה לך בראש. נתתי לך כדור נוסף ואת בשלך. כאילו שהעולם הוא מגרש המשחקים הפרטי שלך! לך תכניס לתרמיל תינוקת מחייכת שלא מפסיקה לשחק, כנראה היית עשויה מברזל! נכנסתי לפאניקה, נתתי לך את הכדור השלישי ואת צנחת על המקום, כמו פגר. דחפנו אותך לתרמיל, רצתי החוצה וקפצתי על אופניי. פחדתי שבשער יעצרו אותי ויגלו את הסחורה שיש לי בתרמיל, אבל השוטר הגרמני שהיה שם קיבל כנראה שוחד ממדריך."

לייב מספר בהמשך הסיפור לזהבה איך הביא אותה אל בית החרושת היכן שהוריה חיכו לה. הרופא אמר להורים שלא יוכל להציל אותה אך היא הקיאה את כל הכדורים וחזרה לעצמה. זהבה שואלת את לייב:

"אינני מבינה איך זה הייתי כזאת תינוקת שמחה ועירנית כשהייתי מוסתרת כל היום בארגז פחמים על המרפסת? 'הם כנראה טיפלו בך היטב הגוטרים. את יודעת שבסוף הגרמנים חיסלו אותו ואת כל משפחתו? ככה זה היה אצלם, הם היו משתמשים במישהו עד שמיצו אותו ואז חיסלו אותו'."

זהבה כותבת שהיא חוזרת לאמה לשאול ולוודא את פרטי הסיפור ששמעה מלייב, ואמה אומרת לה: "גוטר לא היה מלשין, הוא היה ראש הקהילה היהודית ובתור שכזה השתמשו בו הגרמנים כאיש הקשר שלהם. נכון שנתן רשימות שמיות לטרנספורטים אבל גם עשה כל מה שביכולתו כדי לעכב אותם, להרוויח זמן בתקוה שבינתיים המלחמה תגמר", ועוד הוסיפה: "השוטר הגרמני שעמד בשער, שמו היה בוסקו, הוא לא קיבל שום שוחד! הוא בחר לעזור ליהודים ושילם על כך בחייו. הגרמנים תלו אותו. הסיפור של לייב מתחיל להתרחק מן המציאות, הוא נהיה סיפור אפל, בלי נקודת אור וזה מדאיג אותי", אומרת אמה.

"שאלתי על הרופא הננס שנואש מחי". אמא נאנחה עמוקות

האמפטי או שברים במהלכו הזורם הם סיבתו והגדרתו גם יחד של האדם הטרגי".

והוא מוסיף עוד: "לא רק שהטרגיות אינה חייבת להיות בת לווייתה של כל התפתחות, היא אף יכולה לפנות את מקומה לחיים מתוך שמחה" (קולקה, 2005).

לראשונה פגשתי בזהבה כשהתחלתי את לימודי לתואר שני בפסיכולוגיה חינוכית, במהלכם כתבתי אצלה את עבודת הגמר. כשהצטרפתי לשפ"ח ירושלים השתתפתי בקבוצת מדריכי סטודנטים בהנחייתה ובהשתלמויות שנתנה על תאוריית העצמי. קשרינו התהדקו והפכו לאישיים על אף פער הגילים בינינו. זהבה, שלא היו לה ילדים, הפכה לחברה, שכנה, בת בית וקרובה לילדי ולמשפחתי.

המפגש עם ספרה "פתרונות פתוחים" היה ועודנו משמעותי עבורי. שלוש תמונות נחקקו בתוכי -

תמונה ראשונה, זהבה ואני מטיילות בשבילי הגבעה הצרפתית, שכונת מגורינו. אני בהריון מתקדם עם בני הצעיר, והיא משתפת אותי בהתלהבות בהתהוותו של הספר בתוכה. כך, מתוך הקרבה בינינו, הייתי עדה לאופן שבו הספר קרם עור וגידים, התהווה ויצא אל העולם.

תמונה שנייה, אני מקבלת ממנה טיוטה ראשונה של הספר - קלסר עם דפים מודפסים - שבועות ספורים לאחר לידת בני. אני, שהייתי משוקעת כולי באמהותי, לא יכולתי להתמסר כיאות אל הספר. קראתי את הטיוטה כמיטב יכולתי ומסרתי לה את מחשבותי, אך ידעתי שאני עדיין לא מבינה את מלוא ערכו עבורי ועבור אחרים.

תמונה שלישית, בשנים שלאחר מותה, ספרה מונח דרך קבע על שולחני, אליו אני חוזרת שוב ושוב ללימוד, הוראה, הדרכה. במיוחד חקוקים בתוכי כמה רגעי קושי, עם מטופלים מורכבים, שהפגישו אותי עם מגבלותי כמטפלת. ברגעים אלה נהגתי לפתוח את הספר בעמוד כלשהו, אקראי, ולקרוא בו. הקריאה החזירה אותי לאט אל השקט והרוגע ואפשרה לי לחזור אל מטופלי. אני זוכרת בבירור את הרגע שבו הבנתי שהספר הזה עבורי הוא זהבה. זולתעצמי שמלווה אותי כבר שנים רבות מרחוק, וגם מקרוב.

כמקום שומר ונותן חיים ולא כמקום מבודד ומנתק, הופכת האם באחת את שמלתה המפויחת והמוכתמת, כמו שמלת השבת של חנה'לה, לשמלה שזורה בחרוזי זהב מפיקים יצירה ומשחק.

כך, היא מתייצבת עבור בתה כזולתעצמי אידיאלי - מרגיעה, נותנת פרספקטיבה, תקווה, אנושיות ונורמליות. היא גם מציעה ראייה חיובית ואופטימית אשר בוחרת להדגיש את מה שיש. יותר מכך, אמה מעזה להציע לה עמדה קוואנטית - כמו שאני רואה את העולם, כך הוא. אנחנו בוראים את העולם, את הדבר שישנו כרגע. עמדה כזו, בוראת מציאות חדשה ומבטלת את ממד הזמן של עבר והווה והופכת את "לא היה חסר דבר" ל"לא חסר דבר" שהוא מעבר לזמן, מעבר לשבר, ובכך משיבה את השלמות בינה לבין בתה, ומחזירה את האפשרות להתקיימות שלמה ולא שבורה.

הסיפור שכתבה זהבה, נע במרווח שבין ה"חסר" ל"לא חסר דבר". אוסטריל מביאה בהקדמה לספרה "פתרונות פתוחים" שני ציטוטים:

"אנחנו מחפשים את החסר שתובע תיקון, את הכאב שדורש היענות והבנה", אמר המטפל בגישת העצמי.

"אנחנו מחפשים את היש ואת מה שאפשר לבנות אתו", אמר המטפל האסטרטגי.

בבלי דעת מתייצבת האם עבור בתה מתוך שתי העמדות הטיפוליות, העמדה ברוח פסיכולוגיית העצמי והעמדה האסטרטגית.

קולקה מציין שניתן להתייחס לשאלת הטרגיות בהגותו של קוהוט דרך ממד המטריצה האמפטי, אותו קונטקסט ייחודי בין אדם לרעהו שמתוכו נברא ומתחולל העצמי האנושי:

"היום אנחנו יכולים לקבוע כי הטרגיות של האדם הטרגי אינה ממהותו של האדם גם אם היא חלק אורגני מחייו בפועל, והיא מותנית באיכותו של היחס האנושי שבתוכו מונח האדם לאורך כל חייו: זמינותו השופעת והזורמת של יחס אמפטי היא המבטלת את הטרגיות של האדם, היעדרו של היחס

מקורות

1. אוסטריל, ד' (1995). פתרונות פתוחים, טיפול פסיכולוגי בילד ובסביבתו. הוצאת שוקן. ירושלים ותל-אביב.
2. אוסטריל ד' וכהן, א' (תשמ"ט). הנחיית קבוצות מחנכים בנושאי בריאות נפש, ירושלים, הוצאת מאגנס.
3. מור י' (יולי 2016). פסיכותרפיה בילדים עם לקויות למידה: "שני כדורים וקלף אחד מנצח". פסיכואקטואליה. עמ' 17-25.
4. סקוהוט, ה' (1970/2007). על אומץ-לב. מתוך: פסיכולוגיית העצמי וחקר רוח האדם. תולעת ספרים. עמ' 35-77.
5. קולקה, ר' (2005). בין טרגיות לחמלה. הקדמה בתוך: קוהוט, ה'. כיצד מרפאת האנליזה? תל אביב: עם עובד. עמ' 13-52.